

5. Лисенко В. О. Деякі проблемні питання протидії корупції в Україні / *матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Київ, 24 жовт. 2013 р.) відп. ред. І. М. Копотун, С. Г. Стеценко. К. : Інститут кримінально-виконавчої служби, 2013. С. 256–257.

6. Богатирьов І. Г., Боровик А. В. Інституціональна матриця системного аналізу запобігання корупції в Україні. *Право та державне управління*. 2022. № 3. С. 48–52.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-293-0-25>

ЗАКОННІСТЬ ДІЙ ПОТЕРПІЛИХ ЯК ОБОВ'ЯЗКОВА ОЗНАКА ОПОРУ В СТАТТІ 342 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Боровик А. В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінально-правових
та адміністративно-правових дисциплін, проректор з наукової роботи
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м. Рівне, Україна*

Серед кримінальних правопорушень проти авторитету представників влади, насамперед працівників правоохоронних органів, на практиці досить поширеним є опір представникові влади, працівникові правоохоронного органу, державному виконавцю, приватному виконавцю, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві, уповноваженій особі Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (ст. 342 КК України). За підрахунками вчених [1] ці делікти займають близько 20 % посягань на представників влади, що містяться в розділі XV «Кримінальні правопорушення проти авторитету органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та кримінальні правопорушення проти журналістів».

Варто відмітити, що такий рівень кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, як видається, обумовлений певною мірою неправомірними діями правоохоронців, що мають місце в окремих випадках. Через незаконні дії з боку окремих працівників правоохоронних органів у частини громадян формується негативне ставлення до усього органу, який вони представляють.

Водночас слід звернути увагу на те, що за наявності неправомірних дій представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, приватного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб склад злочину, передбаченого ст. 342 КК України, виключається.

Відповідно до абз. 3 п. 3 постанови ПВСУ від 26 червня 1992 р. № 8 «Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів» якщо дії притягнутої до відповідальності особи були реакцією на незаконні діяння судді, працівника правоохоронного органу, члена громадських формувань з охорони громадського порядку чи військовослужбовця або викликані особистими неприязними стосунками, не пов'язаними з виконанням потерпілим своїх обов'язків, вчинене, за наявності для цього підстав, потрібно кваліфікувати як злочин проти особи або власності [2].

На це звертали увагу й вчені. Зокрема Л. В. Дорош зазначала, що склад аналізованого злочину відсутній у випадках вчинення опору представникові влади, працівникові правоохоронного органу, члену громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовцеві при здійсненні ними явно незаконних дій. До такого опору слід застосовувати правила необхідної оборони [3, ст. 717].

На підтвердження цих позицій варто навести приклади із судової практики Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду.

Зокрема в Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовтня 2020 р. у справі № 444/2115/17 зазначено, що для кваліфікації дій особи як опору працівнику поліції та погрози або насильства щодо нього, судам слід виходити з того, що дії особи, які полягали не у протидії законній діяльності працівника поліції, а здійснювалися з метою уникнення небезпеки для її життя і здоров'я у зв'язку із застосуванням працівником поліції невинуватого та (або) надмірного насильства, не можуть кваліфікуватися за статтями 342, 345 КК [4].

В іншому випадку – в Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 листоп. 2021 р. у справі № 671/396/20 наголошено, що суд, вирішуючи питання про наявність у діях обвинуваченого складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 342 та/або 345 КК, повинен переконатися, що працівники поліції діяли правомірно, а заходи, які були ними застосовані до обвинуваченого, були необхідними та пропорційними у ситуації, що

склалася, та застосовувалися відповідно до Закону України «Про Національну поліцію».

Обставини справи: як було встановлено в обвинувальному акті, працівники патрульної поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які виконували службові обов'язки з патрулювання автодороги, здійснювали супровід транспортного засобу під керуванням ОСОБА_1, за підозрою водія у керуванні цим транспортним засобом у стані алкогольного сп'яніння. ОСОБА_2 та ОСОБА_3 висловили вимогу ОСОБА_1 зупинитися. Однак ОСОБА_1 вказаних вимог не виконав та продовжив рух, після чого, залишив автомобіль та сховався від поліцейських за місцем свого проживання.

Надалі ОСОБА_1, перебуваючи у стані алкогольного сп'яніння, вступив у конфлікт із працівниками поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3, які були в поліцейських одностроях, з шевронами, погонями, іншими відповідними атрибутами та засобами індивідуального захисту. В ході конфлікту ОСОБА_1 чинив активний опір працівникам поліції, поводити себе агресивно, штовхав і шарпав їх за одяг, не реагував на законні вимоги останніх, відмовлявся припиняти свої протиправні дії та погрожував працівникам поліції фізичною розправою. Упродовж конфлікту ОСОБА_1 спричинив ОСОБА_2 легкі тілесні ушкодження, а ОСОБА_3 заподіяв тілесні ушкодження середньої тяжкості, що спричинили тривалий розлад здоров'я. Крім того, ОСОБА_1 образливо чіплявся до ОСОБА_4, обзивав його нецензурними словами, після чого заподіяв йому легкі тілесні ушкодження, що спричинили короткочасний розлад здоров'я.

Позиції судів першої та апеляційної інстанцій: за вироком місцевого суду дії ОСОБА_1 були кваліфіковані за ч. 2 ст. 342, ч. 2 ст. 345 КК.

Апеляційний суд залишив без зміни цей вирок.

У касаційній скарзі захисник стверджував про неправильну кваліфікацію дій ОСОБА_1 місцевим судом, оскільки у діях ОСОБА_1 має місце необхідна оборона, а дії працівників поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3 були провокативними.

Позиція ККС: скасовано ухвалу апеляційного суду та призначено новий розгляд у суді апеляційної інстанції.

Обґрунтування позиції ККС: колегія суддів ККС зауважує, що апеляційний суд, залишаючи апеляційну скаргу захисника без задоволення, належним чином не мотивував свого рішення, не перевіряв усіх доводів апеляційної скарги і не дав на них вичерпних відповідей.

Зокрема, у вирокі суд першої інстанції визнав доведеним, що поліцейські застосували фізичну силу, спеціальні засоби й кайданки внаслідок того, що засуджений погрожував працівникам поліції та

поводив себе неадекватно. Натомість в судовому засіданні місцевого суду свідки стверджували, що поліцейські спровокували конфлікт з ОСОБА_1 та безпричинно напали на нього, а тому він не чинив їм опору, а навпаки захищався від неправомірних дій працівників поліції ОСОБА_2 та ОСОБА_3. Проте суд першої інстанції, оцінивши критично показання вказаних свідків, не надав пояснень, чому він не взяв до уваги ці докази, зазначивши лише про їх суперечливість.

Разом з тим, вирішуючи питання про наявність у діях обвинуваченої особи опору (ст. 342 КК), суд повинен взяти до уваги поведінку поліцейського або поліцейських під час пред'явлення ними законних вимог і подальшого розвитку подій у зв'язку із цими вимогами. Відповідно до усталеної судової практики опором у значенні ст. 342 КК є активна фізична протидія виконанню поліцейським його законних повноважень. Таким чином, виходячи з цієї позиції, для визначення наявності в діях обвинуваченої особи опору обвинувачення має довести як наявність об'єктивної сторони діяння, тобто певного активного фізичного впливу з боку обвинуваченої особи, так і спрямованість її умислу саме на протидію виконанню службових повноважень.

До уваги необхідно взяти, що дії особи, спрямовані на протидію невинуватому і надмірному насильству з боку поліцейського, не можуть кваліфікуватися як опір за ст. 342 КК. Якщо особа відштовхує поліцейського, щоб запобігти удару кийком, або закриває обличчя від удару, в результаті чого поліцейський отримує травму руки, або хапається за одяг поліцейського, щоб запобігти падінню, такі дії не можуть вважатися опором у значенні ст. 342 КК, оскільки їхня мета полягає не у протидії законній діяльності поліції, а в уникненні небезпеки для життя і здоров'я особи.

Для того, щоб провести не завжди очевидну межу між опором у значенні ст. 342 КК і діями, зумовленими рефлекторними реакціями або самозахистом, суду необхідно взяти до уваги не лише факт фізичного впливу на поліцейського з боку обвинуваченої особи, але і контекст, у якому відбулася подія.

Тобто, необхідно зважати на відповідність дій поліції вимогам нормативних актів, що регулюють поліцейську діяльність. Зокрема, ст. 29 Закону України «Про Національну поліцію» вимагає, щоб поліцейський захід був, серед іншого, необхідним і пропорційним. Тому, вирішуючи, чи є в діях обвинуваченого склад опору, суд має переконатися, що застосовані до обвинуваченої особи заходи з боку поліції були необхідними та пропорційними ситуації, що склалася, і були застосовані відповідно до процедури, установленної законом. У випадку застосування поліцейським сили без попередження суд має визначити, чи не зумовлені дії особи інстинктивною реакцією на

несподіване для неї насильство і намаганням відвернути небезпеку для життя і здоров'я.

Ці ж міркування мають братися до уваги також при оцінці наявності чи відсутності складу злочину, передбаченого ст. 345 КК.

Таким чином, встановлення вказаних аспектів події є важливим для висновку про наявність або відсутність в діях особи складу злочинів, передбачених ст. 342 та ст. 345 КК [5].

Підсумовуючи викладене можна зазначити, що під час кваліфікації кримінальних правопорушень, передбачених ст. 342 КК України, правозастосовні органи повинні обов'язково звертати увагу на законність дій представника влади, працівника правоохоронного органу, державного виконавця, приватного виконавця, члена громадського формування з охорони громадського порядку і державного кордону або військовослужбовця, уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, оскільки у протилежному випадку можуть бути відсутні підстави для притягнення до кримінальної відповідальності за цією статтею. Більше того, кримінальна відповідальність за опір в таких випадках, за наявності відповідних обставин, може виключатися (якщо наявна необхідна оборона) або ж осіб, які чинять опір, слід притягнути до кримінальної відповідальності за відповідні посягання на здоров'я особи.

Література:

1. Беленок В. П. Кримінально-правова та кримінологічна характеристика погрози або насильства щодо працівника правоохоронного органу. : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2021. 353 с.

2. Про застосування судами законодавства, що передбачає відповідальність за посягання на життя, здоров'я, гідність та власність суддів і працівників правоохоронних органів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 червня 1992 р. № 8. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-92#Text>

3. Кримінальний кодекс України: наук.-практ. комент. : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., доповн. Харків : Право, 2013. Т. 2 : Особлива частина. 1040 с.

4. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 жовт. 2020 р. у справі № 444/2115/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93014930>

5. Постанова Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 10 листоп. 2021 р. у справі № 671/396/20 (провадження № 51-3377км21). *Єдиний державний реєстр судових рішень* : [сайт]. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101138438>